

СЛАВА – РОДИННЕ СВЯТО У СЕРБІВ *

Любинко Раденкович

УДК 394.26(497.11)

Родинне свято в сербів, яке відбувається щороку у визначений день на честь одного зі святих, називається *слава*, *хресна слава*, *хресне ім'я* тощо. Основною обрядодією цього свята є розрізання та розламування дріжджового хліба, який має назву *славський колач*. У західних сербських областях під час *слави* господар обирає поважного гостя, який керує обрядами (*долибаша*), він не сідає за стіл, а піклується, аби всіх гостей почастили їжею та напоями. У цих місцевостях узвичаєно, що всі чоловіки під час розрізання *колача* стоять з непокритою головою і разом співають *славську пісню*. У Східній Сербії кожний гість, який приходить на *славу*, спочатку цілує спеціальний хліб на столі, а потім вітається з господарем та всіма іншими. Тут спорадично засвідчена практика, коли господар перед розрізанням короваю, тримаючи запалену свічку, вклоняється та цілує землю. *Слава* початково була святом на честь міфічного божества, засновника роду, який уособлював усіх предків певного роду.

Ключові слова: звичаї, родинне свято *слава*, серби.

Породичний празник код Срба који се одржава сваке године у одређени дан у част нег од светитеља назива се *слава*, *крсна слава*, *крсно име* итд. Главни обред на слави јесте резање и ломљење квасног хлеба, који се назива *славски колач*. У западним српским крајевима, на слави домаћин бира угледног госта који руководи обредима (*долибаша*), а он не седа за сто, већ брине да сви гости буду послужени јелом и пићем. У овим крајевима приликом резања *колача*, сви мушкарци стојећи и гологлави, заједно певају уобичајену *славску песму*. У источној Србији, сваки гост који дође на славу, прво пољуби посебан хлеб на столу, па се онда поздравља са домаћином и укућанима. Овде је спорадично посведочена и пракса да се домаћин, пре резања *колача*, уз упаљену свећу, клања и љуби земљу. *Слава* је првобитно била празник посвећен митском претку, родоначелнику, који представља и укупност свих предака једног рода.

The *slava*, *krsna slava*, or *krsno ime* is a family feast among the Serbs, which is celebrated every year on a given day, honouring a Christian saint who is the protector of a given family. The main ceremony at the *slava* is the cutting and breaking of the leavened bread — called *slavski kolač*, and the ritual pouring of the wine, while saying a toast. In western Serbian regions, the head of a family chooses a reputable guest to administer the *slava* ceremonies (*dolibaša*), and he, in turn, does not sit down to table, but cares that all the guests are regaled with meals and drinks. In these Serbian parts, the rule is men's standing bearheaded while cutting *kalach* and singing common *slava* songs together. In southern and eastern Serbia, each guest attending at the *slava* first kiss the bread on the table and afterwards salute the host. There is also the sporadically recorded practice of a family head's lighting a candle, bowing low and kissing the ground before cutting the bread.

The *slava* was originally a holiday dedicated to the mythical ancestor, the founder of a family, who together with other ancestors was considered the protector of all living descendents and their property.

Keywords: customs, family feast *slava*, Serbs.

Слава — родинне, календарне свято в сербів, яке відзначається щороку в той чи інший спосіб на честь певного християнського святого, який уважається покровителем роду. Наприкінці ХІХ ст. І. Ястребов, детально описуючи *славу* в сербів у Косові й Метохії, а також у Македонії, зазначав: «Для серба немає важливішого свята, аніж день його покровителя, цього святого. Серб, навіть і найбідніший, готується до цього дня з особливим старан-

ням і благоговінням та святкує його урочисто» [21, с. 1]. В окремих сербських місцевостях усі родини, які відзначали однакову *славу*, вважалися родичами. Під час укладання шлюбу стежили за тим, аби хлопець і дівчина не були з родин, які святкують ту саму *славу*.

Зважаючи на роль і значення цього свята в житті сербів, упродовж останніх ста п'ятидесяти років про нього надруковано чимало статей. Найвизначніші праці двох

* Дослідження виконано в межах проекту «Народна культура сербів між Сходом і Заходом», № 177022, що його фінансує Міністерство освіти і науки Республіки Сербія.

десятиків сербських авторів XIX–XX ст., присвячені цій темі, було зібрано і знову опубліковано в збірнику, підготовленому І. Ковачевичем [7]. Після цього надруковано також описативну монографію М. Недельковича про згадане свято [13]. Раніше цей автор у своїй праці, присвяченій календарним звичаям сербів, значну увагу приділив, зокрема, звичаям, пов'язаним зі *славою* [12, с. 205–225]. Варто згадати, що один зошит регіонального «Етнокulturологічного збірника» («Етно-культурологічного зборника») також було присвячено вивченню *слави* в сербів і болгар [3]. У статті йтиметься про структуру цього свята, його деякі регіональні особливості, обрядову поведінку учасників, а також його міфологічне підґрунтя.

Крім назв *слава* і *крсна слава*, які є найуживанішими в сербів, трапляються також інші терміни на позначення цього свята, а саме: *крсно име* (Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Далмація, Банат), *светац* (Східна Сербія), *свети*, *свето* (Косово і Метохія), *служба* (Герцеговина, Південна Сербія), *служба божја* (Срем), *свеца* (серби у Радимлі в Румунії), *пиће* (область Пиви в Чорногорії) та ін.

Головними складовими цього свята є ритуальне розрізання *колача* (дріжджового хліба), супроводжуване усталеними виразами благословіння, а також обрядова *славська пісня*, ритуальне пиття вина та частування в домі господаря, на яке запрошують родичів і найближчих друзів. Того, хто «святкує славу», зазвичай називають *свечар* [10, с. 150], а в Боснії (околиці Добою) — *кршњак* [14, с. 27–40].

Як правило, *слава* пов'язана з майном. Якщо хлопець після одруження мешкає в хаті дружини, він святкує *славу* її родини. Якщо він переніс якусь нерухомість зі свого дому й додав до майна тестя, він також відмічає як *передславу* (скромнішу *славу* з меншою кількістю запрошених) *славу* своїх батьків. У деяких сербських місцевостях зберігся звичай, коли чоловік, купивши хату, бере також *славу* господаря, який продав йому будинок. У Хорватії (Славонія, Варош), коли чоловік буде

новий дім, він обов'язково обирає домашнього покровителя, зазвичай важливішого, як свого святого, і допоки будинок не буде зруйнований, ніхто того святого не міняє [24, с. 290].

В окремих місцевостях *слава* тривала порізно, найчастіше від одного до трьох днів, іноді — довше. Так, у Герцеговині гості затримувалися в хазяїна, доки було що випити, а коли той виносив порожні міхи (вино з яких випили), тоді гості прощалися. Найчастіше *слава* складалася з трьох учт: увечері напередодні дня *слави* (у Шумадії має назву *вечера*, у Поморавлі — *навечерје*, у Тимоцькому краї — *повечерје*, у Косові та Санджаку — *уочи славе*, у Південній Сербії — *заслуга*), потім був *перший день слави* (в околицях Добою казали *на лице*), а після того — *другий день* (у Західній Сербії має назву *славска крила*, у Поморавлі та Південно-Східній Сербії — *патерице*, у Косові й Метохії — *испратница*, або *слуга*, у Чорногорії — *устваци*, у словнику В. Караджича — *праустваци* [5, с. 776]). У Шумадії третій день мав назву *окриље*, а в Тимоцькому краї — *паничћин дан* (від «паница» — глиняна миска, оскільки в цей час доїдали те, що залишилося), або *растурница*. Подекуди існували назви і щодо інших днів *слави*. Наприклад, у Шумадії четвертий день називали жартома *гостобија*, бо в цей час діти виганяли з хати гостей, які ще лишалися, в околицях Лесковця — *рукавица* тощо. У Західній Сербії кажуть, що *славу* справляють *увече*, *сутрадан* і на *крила*.

Як правило, *слави*, які припадають на осінньо-зимовий час, святкують у весняно-літньому періоді: Миколай (осінній) — Св. Миколай (літній), Юр'їв день — Св. Георгій, Іоанн (зимовий) — Св. Йован (літній); Св. Лікарі (Казьма і Даміан) (осінні) — Св. Лікарі (літні) та ін. [пор.: 21, с. 24–25; 19, с. 61].

Крім *родинної* (домашньої) *слави*, існує і *сільська*, яку ще називають *церковна*, під час якої подекуди відбувається церковна процесія. У Південній Сербії (Верхня Пчиня) мешканці села збиралися на місці, де було встановлено хрест і яке називалося *славиште*. Тут рано-

вранці забивали вола, якого купляли на зібрані гроші, варили його в котлі та всі разом споживали. Це звалось *сільський курбан* [18, с. 90]. У такий день мешканці села не йшли в гості в інше село, але приймали гостей з навколишніх сіл. Водночас така сама *слава* в Чорногорії мала назву *послужбиця*. Оскільки вона, разом із *хресною славою*, призводила до економічного виснаження людей (вони залишалися без худоби або мали борги), це спонукало чорногорського князя Данила заборонити її в Законнику 1855 року (пункт 88): «Послужбиця хресного імені та мішки від тепер бути не сміють, оскільки такою послужбицею люди самі своє майно розпорошують, через те стають жебраками <...>. Досить, аби за нашим сербським звичаєм святкувалося хресне ім'я як згадка на прадідівське хрещення» [4, с. 29].

Якщо *слава* припадає на середу чи п'ятницю, то готують пісні страви (на олії) і під час обіду подають рибу.

Обов'язковими обрядовими атрибутами *слави* є: *славський коровай*, *славська свіча*, *кутя* (*варена пшениця*), *вино*, *там'ян*. Кожна хата, де відзначається *слава*, має *ікону* святителя, з яким пов'язана *слава* (розміщується на східній стіні вітальної кімнати).

Напередодні *слави* місцевий священик обходить усі будинки, де святкують день одного й того самого святого, і освячує воду (читає молитву над посудиною з водою і пучечком базиліка, а потім цим пучечком окроплює всі приміщення хати, а також господарські споруди, де тримають худобу). Ця дія має назву *носити водицю*. З тієї води господиня частину бере для замішування короваю, а решту, разом з базиліком, зберігають у домі.

Славський коровай (*хресний коровай*, *хресний пиріг*) — це круглий хліб із дріжджового тіста на пшеничному борошні. У Косові й Метохії коровай замішувала літня жінка, тоді як молодій це не дозволялося [21, с. 4]. Подекуди вчиняли два короваї — *вечерњача* (для вечірнього періоду *слави*) і *славський коровай* на день *слави*, або кілька короваїв. У Північно-

Східній Сербії коровай пекли, встромивши в нього гілочку базиліка. Замішували зі свого борошна (не позичали і не купували), прикрашали так званим *проскурником*, або *словом*, — дерев'яною печаткою з написом «ИСХС НИКА» («Ісус Христос Перемога»). Поверхню короваю прикрашали «поясочком» з тіста, ним також розділяли коровай на чотири сегменти. У кожному з них ставили відбиток згаданого напису дерев'яною печаткою, посипавши її борошном. В одних селах (Західна Сербія) напередодні *першого дня слави* обов'язково відносили коровай до церкви, щоб його розрізав піп, а в інших цього не робили. Піп піднімав його догори, аби пшениця на той рік росла високо.

У Косові й Метохії (Гниляни, Призрен) замішували ще один хлібець — *пречисту*, або *пресвяту*, який клали на коровай, а також *перепічку*, на яку на столі ставили коровай [21, с. 4]. У Східній Сербії випікали також хлібець, що в Тимоцькому краї має назву *љубенче*, *љубиша*, *љубен* тощо, на який клали сіль та молотий перець. Такий хлібець раніше запікали в гарячому попелі. Упродовж *слави* він увесь час був на столі і кожний з гостей, заходячи в дім, найперше брав цей хлібець і цілував його (від чого і походить назва *љубенче* — поцілунок) [пор.: 8, с. 86–161]. В околицях Сврлига для *слави* замішували малий хлібець — *бабу*, на який ставили сіль і впродовж *слави* він був на столі. Назву *баба* можна вивести з кореня *-bab-* — підходити. Не виключено, що *баба* символізує своєрідну присутність жіночого предка під час учти.

Коровай як символ *слави* замішують і печуть у домі й тоді, коли родина складається з однієї особи або двох літніх людей, котрі вже не в змозі приймати гостей. Розподіляючи під час *слави* коровай, батько передає синові свою *славу*. Це саме відбувається після роз'єднання родини, коли син, одружившись, переходить жити в нову хату. Він забирає із собою половину *славського короваю*, і вже самостійно відзначає ту саму *славу* у своєму помешканні.

Свічку для слави виготовляють із чистого воску. У Герцеговині узвичаєна була потрійна свічка (Свята Трійця). Її запалює господар перед тим, як різати коровай, а потім гасить вином з келиха (подекуди тільки після того, як гості вип'ють третій келих вина).

Варену пшеницю (коливо, жито, панаїя, прекадња) не готують на славах, присвячених «живим» святам — святому Іллі або архангелу Михаїлу (Аранђеловдан).

Слава складається з кількох обов'язкових обрядових дій, а саме: запрошення, вітання (привітання зі славою), кадіння, розламування короваю, співу славських пісень, вживання вина, виголошення здравиць, проведення гостей. Чимало етапів супроводжуються обрядовими поцілунками.

Гостей запрошують на славу, частуючи ракією, інколи — вином. У Східній Сербії, хтось із молодших у домі (дочка, син, онук або онука), святково вбраний, зі жбаном ракії, приходив у дім родичів або друзів зі словами: «Добридень! Запрошує вас той і той (ім'я господаря) прийти до нас на славу!». Запрошений дякує, випиває ковток ракії та обіцяє прийти або, якщо через важливі обставини не має такої можливості, просить переказати вибачення тому, хто святкує славу. У Косові й Метохії (околиці Гнилян) особа, яка запрошувала на славу, крім ракії, у торбі мала прісні коржички, і в кожній хаті, до якої заходила із запрошенням, залишала по одному [21, с. 11]. Поважалася взаємність: якщо запрошений гість приходив на славу, то господар, який його запросив, обов'язково мав піти до нього на славу або ж послати когось із членів своєї родини. Якщо запрошений не з'явився на славу і не попередив, це вважалося образою і призводило до розірвання дружніх відносин між двома родинами. Як розповідали в Рудні (Південно-Західна Сербія, північні схили гори Голії), бідний чоловік з іншого села якось прийшов до одного господаря на славу і там заночував. Оскільки цей господар не пішов до нього на славу, чоловік, зустрівши, дорікнув йому: «Чому ти не прийшов на мою славу? Адже я

не тому прийшов до тебе, що був голодний»¹. Гостей з інших сіл не запрошують на славу, вони самі приходять, якщо хтось із цього дому був у них на славі.

Прийом гостей зазвичай складається з кількох обрядових дій: повідомлення гостя вголос перед будинком про прихід і відповіді господаря, вітання, поздоровлення зі славою та поцілунку. Наприклад, у Боснії (Високо) гості, підходячи до дому господаря, кричать: «Ей, господарю, чи ти вдома?», а той відповідає: «Так» або «Чуємо». Заходячи в дім, гість прикликав Бога: «Допоможи, Боже, господарю!», а господар йому відповідав: «Ласкаво просимо». Потім гість казав: «Дякую, вітаю тебе із хресною славою, щастя тобі і усіх гараздів». Після цього вони тричі цілувалися [23, с. 332]. У Герцеговині (околиця Мостара), коли запрошений гість увечері підходив до хати, назустріч йому виходив господар. Гість кричав: «Гей, господарю! Добрий вечір і вітаю зі щасливим і шанованим твоїм хресним ім'ям!». Хазяїн на це відповідав: «Будь і ти щасливий! Нехай і тобі буде щастя і повага!». У хаті гість цілував у щоку господаря, а потім інших членів родини та гостей [2, с. 10]. У Тимоцькому краї гість, заходячи в дім, казав: «Добрий вечір!». Потім підходив до столу, хрестився, брав зі столу коржик — *љубенче*, цілував його і клав на місце. Тільки після цього він за руку вітався з господарем та іншими членами родини, промовляючи: «Вітаю зі святом!» або «Вітаю зі славою!» [8, с. 86–161].

Гостей зустрічав господар, завжди з непокритою головою, і розподіляв їм місце за столом (*софрoу*).

Існує визначений розподіл місць для гостей. Найстарші за віком, а також господарі, сидять у головах, або на чолі столу, тоді як молодші та жінки — ближче до кінця столу. Кум, як і піп, а також сільський учитель сидять на чолі столу. В Ужицькому краї для зятів відводилися місця ліворуч від голови столу. Дітей раніше не садовили за стіл — їм накривали в кухні, де готували їжу, або ж у сусідній кімнаті. За свідченнями з Боснії (Двори)

початку ХХ ст., на чолі столу обов'язково залишали порожнє місце, як на поминках після похорону [9, с. 436].

В окремих місцевостях (Боснії і Герцеговині, Західній Сербії) на *славі* господар або гості обирали певну особу, яку називали *долибаша*². Це був поважний чоловік, який умів виголошувати здравиці та співати *славських пісень*, йому належала важлива обрядова функція.

У деяких сербських регіонах (наприклад, у Косові й Метохії, у Боснії тощо) господар не сідав з гостями за стіл, натомість, стоячи без головного убору, частував гостей. Тільки після того, як було випито шосту чарку ракії, що звалася «хазяйською», він міг сісти, — праворуч від тамади. Після цього його заміняв найстарший у родині чоловік, який частував гостей, а якщо такого не було, то господар за стіл так і не сідав [9, с. 437].

Слава — чоловічий ритуал. В околицях м. Високо в Боснії жінки не сідали за *софру*³, допоки не буде розламано коровай і випито третю чарку ракії [23, с. 333]. Обрядові пісні під час *слави* (*славські пісні*) виконували тільки чоловіки, вони ж виголошували господареві здравиці. На околицях Добоя казали, що «хресне ім'я служать», а не «святкують».

Розламування (розрізання) короваю є головною обрядовою дією на *славі*. У Сербії це мало назву *встати на славі*, оскільки тоді всі гості (чоловіки) підводилися, знявши головні убори⁴. Існують регіональні відмінності щодо розламування короваю. У Шумадії його розрізав хазяїн до початку обіду разом з гостями, завжди тільки із чоловіками. У селах Висоцької нахії⁵ в Боснії коровай розламували ввечері напередодні головного дня *слави* [23, с. 331]. Спершу коровай, свічку та базилік обходили з кадиллом, після чого коровай розрізали навхрест. Потім господар разом з обраним гостем носив його над головами присутніх («да буде пшениця високою»). Обнісши так тричі, господар поливав місце розрізу вином і знову обертав коровай перед собою. Після цього він розламував його зі словами: «Христос є між нами, є і буде у віки віків». Розломивши коровай з обраним гостем,

господар казав: «Нехай буде на здоров'я коровай і слава. Амінь». Поцілувавшись із цим гостем, господар цілувався також з іншими присутніми. Потім чоловіки співали обрядову пісню, яка в Південно-Західній Сербії звучить так: «Тому, хто влаштовує славу Бож'ю, / У сьогоднішній день, / Нехай йому допомагає слава Бож'я / і сьогоднішній день / Наш хазяїн сім'я несе / Зустрічає його Бог: / — Неси, неси, хазяїну, / аби вродило тобі це! / Хазяйка дитину несе / Зустрічає її Бог: / — Неси, неси, хазяйко / аби жило тобі це!»⁶.

У Герцеговині (околиця Мостара) господар приносив коровай тамаді, який разом з гостем, що сидів праворуч від нього, розламував його на коліні. Потім обидві половинки короваю розламував на шматки і розподіляв між гостями [2, с. 14]. У с. Попове, також у Герцеговині, господар розламував *хресний хліб* над своєю головою, відломлював шматочок із середини та вмочав його у вино, а потім гасив ним свічку і з'їдав. Залишок хліба господар через стіл передавав найстаршому гостю, а той, також через стіл, передавав далі, таким чином, усі гості навхрест куштували хліб [11, с. 100].

У Північно-Східній Сербії (Стиг, с. Црленац)⁷, *славський коровай* меншого розміру розрізають увечері напередодні *першого дня слави*, а інший — більший — на день *слави*. Тоді господар викопував на своєму подвір'ї грудку землі, вносив її до хати і клав на розісланому на підлозі рушнику. Поряд із грудкою ставили свічку, полумисок з вареною пшеницею, сіль і кухоль з вином. Усі дорослі чоловіки із цієї хати спочатку тричі клялися до того, що було поставлено на підлозі, а потім тричі ставали на коліна, спираючись на підлогу пальцями. Після цього вони по черзі цілували землю, сіль і коровай. Тоді господар брав коровай, свічку і сіль та клав їх на столі, а землю виносив на подвір'я, звідки її було взято. Потім він навхрест розрізав коровай, поливаючи місце розрізу вином, тричі разом з онуком обертав його зліва направо, розламував і тричі цілував кожну половину.

У Південній Сербії (Верхня Пчиня), коли гості ввечері збиралися в господаря, усі ски-

дали шапки, а хазяїн запалював воскову свічку на столі і кадив ладаном коровай та гостей. Після цього господар промовляв молитву (*метаниште*), цілував землю, а також стіл і коровай. Потім він брав коровай і передавав його гостю, який того вечора першим увійшов у дім, та цілував йому руку. Той, перехрестившись, розрізав коровай навхрест і поливав вином місця розрізу. Господар зливав вино з коровай в келих і, благословившись, відпивав ковток. Розрізаний коровай усі разом обертали й піднімали вгору, аби хліб ріс високо. Коровай розламували навпіл, цілували половини і клали їх на стіл. Після цього всі сідали за стіл і надягали шапки [18, с. 88].

У Призрені (Косово й Метохія), за свідченням І. Ястребова, у кожний дім напередодні або в день *слави* приходив священик, який і розрізав коровай. Перед його приходом господиня клала на стіл *погачу* (прісний хліб), на нього — *колач* (коровай), зверху — ікону святого, якому присвячено *славу*, а на ікону — хлібець (просфору), що мав назву *пресвета*. Поруч із хлібами та іконою ставили тарілку з вареною пшеницею, келих з вином та воскову свічку. Священик співав тропар, тримаючи тарілку із зерном, яку також притримували присутні в хаті. Спочатку священик трохи куштував з тарілки, дещо кидав на стіл, а потім усі присутні (першими старші) брали потроху пшениці. Після цього священик із *пресвета* виймав ножом невеликий шматок, роблячи заглиблення, куди наливав вино, потім кликав чоловіка, який разом з ним мав розрізати коровай та випити це вино. Далі священик приступав до розрізання короваю [див.: 21, с. 7–9].

За одним з варіантів з Тимоцького краю, *славський коровай* встановлювали на тарелі з вареною пшеницею. Після розрізання короваю господар у посудину із зерном ставив келих з вином та запаленою свічкою. Усі чоловіки, які були за столом, брали цей таріль, а інші, яким не вистачило місця, бралися за плечі тих, які тримали таріль, та з благословінням «Нехай таким буде хліб» повільно піднімали посудину вгору. Після цього господар та інші

чоловіки робили кілька ковтків з кухля з вином та з'їдали по ложці пшениці з тареля [пор.: 8, с. 86–161].

У Шумадії та деяких окремих місцевостях коровай виносили до столу на коржикі або іншому хлібі — «аби не був голий», а потім цей хліб також розламували та роздавали гостям.

Після цього пили вино й промовляли здравиці. Здебільшого виголошували від трьох до семи тостів. Спочатку говорили гості, а потім хазяїн. У Шумадії було узвичаєно пити *славські тости* навхрест [пор.: 12, с. 220–221]. Дехто мав хист і до жартівливих здравиць, які викликали загальний сміх присутніх.

До *слави* готуються кілька місяців, до столу виносять найкращі харчі і вино. Наїдки подають у визначеному порядку. У нові часи обід найчастіше складається з трьох етапів: спочатку подають обрядові напої — воду з цукром, підігріту ракію, каву, потім — головні страви — фарширований перець, голубці, котлети, гуляш, а на завершення — смажене м'ясо чи рибу. Звичайно першою стравою, котру ставили на стіл, була *варена пшениця* (інколи з молоком, а в новіший час — з додаванням мелених горіхів). Зараз наприкінці святкування ще частують тістечками, а також, крім вина, п'ють пиво й сік. Перші тістечка, *салчићи*, котрими частували в селах, готували з прісного тіста з додаванням яєць, меленого свиного сала й цукру, часто в середину клали домашнє сливове повидло.

У Боснії (околиці Добою) для *слави* (*хресного імені*) відгодовували поросю, яке називалося *кришьаче*. Напередодні свята його забивали та смажили на рожні. Замість поросяти можна було готувати теля, але не вівцю чи барана [14, с. 27–40]. Імовірно, ця заборона пов'язана з давнім розподілом жертви: у хаті (родині) у жертву приносили маля худоби (щоб і хата «молоділа», інакше кажучи, аби народжувалися діти та множилася худоба), тоді як село (рід) приносило спільну жертву, яка мусила бути дорослою твариною (символіка «повноти», тобто багатства плодів, щоб вони не постраждали від граду чи посухи).

У Сербії (Тимоцький край) на день *слави* (день Святого Георгія), коли смажили ягня, жінки шматок м'яса відносили на цвинтар, разом з першим сиром того року (до цього сир не вживали).

Існують різні погляди стосовно **походження слави**. Одні дослідники вважають, що це свято має християнське коріння; другі пов'язують його виникнення з дохристиянськими часами, треті схиляються до думки, що воно постало під впливом античних вірувань у домашнього духа — *лара* (*lar familiaris*).

В. Чайканович вважає, що *слава* — це *поминок предків* [20, с. 473–478]. На користь такого тлумачення свідчать певні факти: *слава* розпочинається ввечері; господар знімає шапку, він цілує землю, запалює свічку; частують вареною пшеницею, вином; за столом залишають порожнє місце; відвідують цвинтар. Спочатку *слава* була святом міфічного предка певної родини, а також усіх її предків загалом (що можна порівняти зі східнослов'янською назвою *Род*). Сама назва *хресна слава* говорить про те, що йдеться про жертвний обряд, присвячений *хресту* — тобто ідолу, культовому зображенню, художньому образу міфічного предка (у хресті часто вбачають антропоморфні елементи, інколи його одягають, прикрашають квітами). У Південній Сербії (Верхня Пчиня) на Різдво господар дому спав на хресті, сплетеному із соломи (це означало, що одного дня, коли він сам буде покійником, то візьме на себе роль захисника дому) [18, с. 92]. Назва обряду *крстоноше* свідчить про несення хреста як несення ідола («носити хрести»). Оскільки душі предків часто уявляли у вигляді птахів, цілком можливо, що цим умотивовано назви другого і третього днів *слави* — *крила*, *окрилье* (чим виражається побажання щасливого повернення предка до свого світу після учти, яку йому було влаштовано).

Вірування, що «під час обіду на правому плечі господаря — той святий, якого уславлюють, і він усе бачить і чує», має означати, що йдеться про запрошену душу предка, для якого влаштовують обрядову трапезу.

Віддаленіші паралелі можна простежити в болгарському обряді «пригощання» *стопана* (хазяїна), або *наместника*, а також у звичаї залишати їжу для *домового* у східних слов'ян. Зооморфною трансформацією предка дому є *хатня змія*.

Славу часто розуміють як складову **ідентичності сербського народу**. Кажуть, що серби вирізняються серед інших балканських народів тим, що мають *славу* («Де серби — там і слава»). Проте це свято раніше було поширене й у інших балканських народів. У болгар воно мало назви *божо име*, *светец*, *светъц*, *светителски ден*, *служба*, *чин* тощо [1, с. 287]. На півночі Македонії (область Крива ріка) *родинна слава* називається *панађија*, або *маслосвет* [16, с. 459], на південному сході Македонії, навколо Гевгелії — *служба* [15, с. 207–208]. Католики в Хорватії (Буковиця в Далмації) *славу* називають *вешта*, або *вештовање* [22, с. 238] (від *световати* — святкувати, прославляти). *Славу* влаштовують волохи, цигани (мешканці романського походження), частково хорвати, а також албанці-католики. Усі албанці-католики в Косові (Подрим) відзначали *славу*, яку називали *фест* (від латин. *festum* — свято, святковий обід). Усі, хто належав до певного братства, мали одну й ту саму *славу*, одного й того самого святого [19, с. 62–63].

Водночас не можна виключати ролі цього родинного свята в збереженні ідентичності сербів. У важкі часи війни, окупації або комуністичного правління, попри заборони та накази тогочасної влади, серби не відреклися від свого давнього свята. Так, 1772 року венеційська влада в Боці Которській видала розпорядження, за яким на *хресну славу* не можна було запрошувати гостей: «Цим наказом забороняється будь-де кожному чоловіку, який належить до будь-якого прошарку, відзначати учтою та співами хресне ім'я, також на день свого святого і хресного імені ніхто не має права запрошувати до себе та приймати в себе ані на сніданок, ані на обід, ані на вечерю родичів та друзів» [17, с. 355]. Один селянин з околиць

Ягодины розповідав, що після Другої світової війни, за часи комуністичної влади, люди, відзначаючи *славу*, увечері завішували вікна

ковдрами, щоб не видно було світла в їхньому будинку і не відкрилося, що вони відзначають *славу* та приймають гостей.

¹ Записав Л. Раденкович 2002 р. – *Ред.*

² *Долибаши* – тамада, почесний гість за столом. – *Ред.*

³ *Софра* (турец. заст.) – низький круглий стіл. – *Ред.*

⁴ Звідси походить приказка «Встали на славі без вина» [6, с. 300].

⁵ Нахія – область. – *Ред.*

⁶ Записав Л. Раденкович у с. Кушичи біля Іваниці 2006 р. – *Ред.*

⁷ Згідно з кінофіксацією Даниці Джокич, Національний музей у Пожаревці, 2010 р.

1. Дополнение на българския речник от Н. Геров / събрал, наредил и изтъкувал Т. Панчев. – Пловдив, 1908.

2. *Грђић Бјелокосић Л.* Из народа и о народу. – 2-е изд. – Београд, [б. г.].

3. Етно-културолошки зборник. – Сврљиг, 1998. – Књ. 4.

4. Законикъ Данійла Првогъ княза и господаря слободне Црне Горе и брдахъ установлєнь 1855 године на Цетинѣ. – Нови Сад, 1855.

5. *Караџић В. С.* Српски рјечник (1852) // Сабрана дела Вука Караџића. 11/1. – Београд, 1986.

6. *Караџић В. С.* Српске народне пословице // Сабрана дела Вука Караџића. 9. – Београд, 1987.

7. О крсном имену. Зборник / избор радова и поговор И. Ковачевић. – Београд, 1985. – (Библиотека Баштина, књ. 13).

8. *Крстић Д.* Обред резања колача у Горњем и средњем Тимоку // Етнология / Etnologie. – София, 2001. – № 4. – С. 86–161.

9. *Мајсторовић С.* Храна наших тежака у Босни // Гласник Земалског музеја. 20. – Сарајево, 1908.

10. *Милићевић М.* Живот Срба селяка // Српски етнографски зборник. 1. – Београд, 1894.

11. *Мићевић Љ.* Крсно име или крсна слава у Попову // Гласник етнографског музеја у Београду. 2. – Београд, 1927. – С. 98–106.

12. *Недељковић М.* Годишњи обичаји у Срба. – Београд, 1990.

13. *Недељковић М.* Слава у Срба. – Београд, 1991.

14. *Сировина В.* Крсно име у околини Добоја // Етнологија. 2/1. – Скопје, 1941. – С. 27–40.

15. *Тановић С.* Српски народни обичаји у Ђевђелијској кази // Српски етнографски зборник. 40. – Београд, 1927.

16. *Трифуноски Ј. Ф.* Шопска област Крива река // Лесковачки зборник. 24. – Лесковац, 1984.

17. *Ђоровић В.* Забрана пировања о крсном имену и другим светковинама у Боци Которској из 1772. године // Гласник Земалског музеја. 23. – Сарајево, 1911. – С. 351–354.

18. *Филиповић М. С., Томић П.* Горња Пчиња // Српски етнографски зборник. 68. – Београд, 1955.

19. *Филиповић М. С.* Различита етнолошка грађа с Косова и Метохије // Српски етнографски зборник. 80. – Београд, 1967.

20. *Чајкановић В.* Сабрана дела из српске религије и митологије. – Београд, 1994. – Т. 2. – С. 473–478.

21. *Јastreбов И. С.* Обычаи и песни турецких сербов. – 2-е изд. – С.Пб., 1889.

22. *Ardalić V. Bukovica* // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. – Zagreb, 1902. – Т. 7.

23. *Filipović M. S.* Slava ili služba (Visočki Gornji kraj u Bosni) // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. – Zagreb, 1928. – Т. 26.

24. *Lukić L. Varoš.* Narodni život i običaji // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. – Zagreb, 1921. – Т. 25/1.

Переклад із сербської Оксани Микитенко